دستور سه‌تار

دوره‌ی ابتدایی

حسین علیزاده

مؤسسه‌ی فرهنگی ـ هنری ماهور
تهران، ۱۳۸۴

فهرست

مقدمه ۷
Introduction ۹
شیوه‌ی دست گرفتن ساز ۱۱
شیوه‌ی انداختن سیم ۱۴
شیوه‌ی بستن پرده‌های سه‌تار ۱۵
سه‌تار از تمام‌رخ و نیم‌رخ ۱۷
معرفی شکل‌های کشش‌ها ۱۸
معرفی شکل‌های سه بر دو ۱۹
نشانه‌ها ۲۰
سرمشق‌های مضراب با تقسیم‌های چهارتایی ۲۱
سرمشق‌های مضراب با تقسیم‌های سه تایی ۳۴
تمرین سرمشق‌های مضراب با تقسیم‌های چهارتایی ۳۵
تمرین سرمشق‌های مضراب با تقسیم‌های سه تایی ۳۹
آشنایی با دستان‌ها ۴۱
دستان اول (سیم اول) ۴۳
دستان اول (سیم دوم) ۴۴
دستان دوم (سیم اول) ۴۵
دستان دوم (سیم دوم) ۴۶
تمرین دستان‌های اول و دوم (سیم اول و دوم) ۴۷
دستان سوم (سیم اول) ۴۸
دستان سوم (سیم دوم) ۴۹
تمرین برای دستان‌های باز ، اول ، دوم و سوم ۵۰
تمرین برای دستان‌های باز ، اول ، دوم و سوم ۵۱
دستان چهارم (سیم اول) ۵۲
دستان چهارم (سیم دوم) ۵۳
آشنایی با دستان‌ها ۵۴
تمرین دستان‌های اول ، دوم ، سوم و چهارم ۵۵
دستان‌های پنجم و ششم (سیم‌های اول و دوم) ۵۶
دستان‌های هفتم ، هشتم و نهم (سیم‌های اول و دوم) ۵۷
دستان دهم (سیم‌های اول و دوم) ۵۸
تمرین دستان‌ها ۵۹
وصل دستان‌ها ۶۰
دستان‌شناسی دستگاه‌ها ۶۱
ضربی ماهور (درآمد) ۶۶
نت زینت ۶۷
حرکت ۶۸
سیت بیارُم ۶۹
ریزاشاره (تریل) ۷۰
اُهوی مار ۷۱
ضربی چهارگاه ۷۲
چهارمضراب چهارگاه ۷۳
کباده ۷۴
چهارمضراب چهارگاه ۷۵
ضربی همایون ۷۶
رنگ همایون ۷۷
سوز و گداز ۷۸
چهارمضراب شور ۷۹
اَی یار اَی یار ۸۰
هی وله ۸۲
تمرین شور ۸۳
ضربی سه‌گاه ۸۵
مخالف سه گاه ۸۶
چهارمضراب سه‌گاه ۸۷
تمرین تکیه (سه‌گاه) ۸۸
آمینه شوشه (سه‌گاه) ۸۹
شلال (سه‌گاه) ۹۱

فهرست

ضربی نوا ۹۲
گردانیه (نوا) ۹۳
چهارمضراب راست‌پنجگاه ۹۴
زنگ شتر (راست‌پنجگاه) ۹۵
نغمه (راست‌پنجگاه) ۹۶
ریز تک ، کمان ، کمان ریز (افشاری) ۹۷
تک ، اشاره ، تک ریز ۹۸
تک به دو (بیات اصفهان) ۱۰۰
تک به دو (افشاری) ۱۰۱
آی دیلبر ۱۰۲
تمرین کندن (افشاری) ۱۰۳
تک به سه (شوشتری) ۱۰۴
تک به سه (افشاری) ۱۰۵
تک به سه (نهفت و نوا) ۱۰۶
تک به چهار (ابوعطا) ۱۰۷
تک به پنج (دشتی) ۱۰۸
تمرین تکیه (افشاری) ۱۰۹
تمرین تکیه (شور) ۱۱۰
پژواک (افشاری) ۱۱۱
رنگ افشاری ۱۱۲
ریزاشاره (شوشتری) ۱۱۳
رنگ نوا ۱۱۴
گُل من (ابوعطا) ۱۱۶
لَلُو ۱۱۸
هوار هوار ۱۱۹
باران باران ۱۲۰
اللّه مزار ۱۲۱
چهارمضراب راست‌پنجگاه ۱۲۳
چهارمضراب دشتی ۱۲۴
چهارمضراب چهارگاه ۱۲۵
چهارمضراب شوشتری ۱۲۶

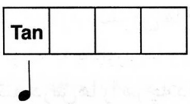
سه‌تار یکی از قدیمی ترین سازهای ایرانی است و صدایی ظریف و دلنشین دارد.[1] این ساز- همان طور که از نامش پیدا است - تا قرن گذشته دارای سه سیم بوده است. مشتاق علیشاه[2] سیم و اخوان یا سیم هنگام (سیم سوم) را به آن اضافه کرد و از آن تاریخ به بعد، چهار سیمه شد. سیم هنگام (سوم) معمولاً هم صدا با سیم اوّل (DO) کوک می‌شود که در بعضی از دستگاه‌ها و آوازها تغییر می‌کند. سیم چهارم نیز یک اکتاو بم تر از هنگام به صورت معمول کوک می‌شود. در بعضی از دستگاه‌ها این کوک ، با توجه به اهمیت نُت‌های دستگاه‌ها و آوازها ، تغییر می‌کند. سیم دوم (SOL) نیز از این قاعده مستثنا نیست.

روش آموزش سه‌تار به‌طورکلّی سینه به سینه بوده است. در بیش از نیم‌قرن گذشته کتاب‌هایی برای آموزش تار چاپ شده که نام سه تار نیز در کنار نام تار در روی صفحه‌ی عنوان بسیاری از این کتاب‌ها آمده‌است، بی‌آن که توجه خاصی به تکنیک سه تار در آن‌ها شده باشد. به هر حال در چند دهه‌ی اخیر، به ندرت ، کتابی برای آموزش سه تار نوشته شده است. روشی که در این کتاب به کار گرفته شده، برای آشنایی با تکنیک های مناسب سه تار، و نیز درک نغمه‌های ایرانی و ردیف موسیقی دستگاهی است. کتاب دوره‌ی ابتدایی شامل چهار بخش است:

بخش اول. **شناخت ریتم و اجرای آن**

روش فراگیری ریتم ابتدا با استفاده از «اَتانین» ، و بعد تطبیق آن‌ها با خط موسیقی است. مسلماً توجه‌خاص و دقیق هنرجویان به خواندن و درک اتانین، باعث تقویت احساس و درک ریتم در آن‌ها خواهد شد.توصیه می‌شود تبدیل اتانین به خط نُت را پس از فراگیری و درک ریتم ها انجام دهید و برای فراگیری کشش اتانین حتماً به تابلوی مربوط در صفحه‌ی ۱۸ توجه کنید.

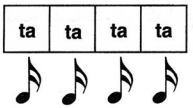
نسبتِ کششِ سرمشق‌های مربوط به مضراب‌ها را ، تعداد چهارخانه‌های آن‌ها تعیین می‌کند. به عنوان مثال،

«Tan» شامل چهار خانه است و کشش آن برابر با یک سیاه (♩) است:

و یا تِ «Te» شامل دو خانه است و کشش آن برابر با یک چنگ (♪) است:

و یا تَ «Ta» شامل یک خانه است و کشش آن برابر با یک دولاچنگ (𝅘𝅥𝅯) است:

۱ **تنبور** از سازهای کهن قبل از اسلام در ایران است که نزد اقوام مختلف با تفاوت‌هایی یافت می‌شود. **سه‌تار** نیز از خانواده‌ی همین ساز است که به شکل کنونی از بعد از اسلام در ایران رواج یافته و پرده بندی و تکنیک خاص آن با موسیقی دستگاهی شکل گرفته است.

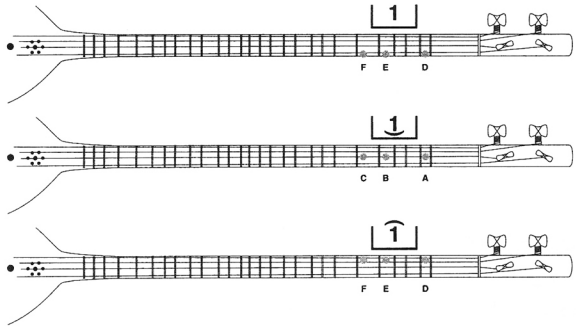
۲ **مشتاق علی‌شاه** یکی از عارفان بزرگ ایران (متولد کرمان، وفات ۱۲۰۶ هـ . ق .)

مقدمـــه

تمرین و خواندن اتانین، بدون ساز نیز در هر محیطی برای هنرجو امکان پذیر است. بنا بر این سرمشق‌های مضراب را می‌توانید بدون ساز هم تمرین کنید.

بخش دوم. **پرده شناسی**

در بخش پرده شناسی با ده دستان آشنا می‌شوید که همهٔ آن‌ها، در تکنیک، از یک شکل پیروی می‌کنند. برای اجرای درس‌های دستان‌ها ، رعایت انگشت‌گذاری همزمان ضروری است. پس از فراگیری دستان‌ها می‌توانید سرمشق‌های مضراب را در دستان‌های مختلف به‌کار بگیرید.محل دستان‌ها با نشانه‌ی ـــــ مشخص می‌شود:

دستان اول روی سیم اول

دستان اول روی سیم دوم

دستان اول روی سیم های سوم و چهارم

بخش سوم. **آشنایی با فواصل و پرده‌های دستگاه‌ها**

بخش چهارم. **تمرین‌های مختلف برای دست چپ و راست**

توجه به یادآوری‌ها و راهنمایی‌های زیرنویسِ کتاب، اطلاعات لازم را در اختیار هنرجویان عزیز می‌گذارد تا بتوانند درس‌ها را هرچه دقیق‌تر اجرا کنند.

در خاتمه، از هنرمندان جوان، آقایان علی صمدپور و علی بوستان به خاطر تلاش، همدلی و همراهی هنرمندانه‌شان ؛ از دوست ارجمند آقای محمد افتخاری به خاطر دقت در ویرایش متن؛ و از دوست گرامی آقای محمد موسوی مدیر مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهور به خاطر پی‌گیری و تشویق‌شان در انتشار این کتاب ، از صمیم قلب سپاس‌گذارم.

حسین علیزاده
پاییز ۱۳۷۷

- اصطلاحات موسیقی دستگاهی مترادف با معانی آن‌ها در زبان فارسی است. **گاه** به معنی محل و جای، و **دستگاه** به معنی جای دست و محل قرار گرفتن انگشت‌ها در جاهای تعیین شده است. به عنوان مثال دستگاه شور یعنی جایگاه انگشت‌ها در فواصل تعیین شده شور و ... . دستگاه‌ها را می‌توان به دو گروه اصلی و فرعی تقسیم کرد که به جای دستگاه‌های فرعی، عنوان **آواز** به کار برده می شود. مانند دستگاه شور، آواز دشتی، ... .
گوشه به معنی قسمتی از دستگاه یا آواز است. در هر دستگاه یا آواز به طور میانگین از ۱۰ تا ۳۰ گوشه وجود دارد. گوشه‌ها تشکیل دهنده‌ی مجموعه‌ی دستگاه یا آواز هستند.

نُت شاهد، نُتی است که بیش از نُت‌های دیگر تکرار می‌شود و آهنگ، پیرامون آن حرکت می کند.
نُت ایست، نُتی است که آهنگ روی آن پایان می‌یابد.
درآمد به معنی شروع است که معرف فضای اصلی هر دستگاه است.
برگشت از گوشه به درآمد را **فرود** می‌گویند.
نسبت زیر و بمیِ دو صدا را **فاصله** می‌گویند.
فاصله‌ها در موسیقی دستگاهی، انواع مختلف دارند و نام هر دستگاه تعیین‌کننده‌ی نسبت آن‌ها است.